

TIBBIY TERMINLARNING LOTINCHA VA O'ZBEKCHA PRAGMATIK TADQIQI

Po'latova Saltanat Mirzaliyeva

Toshkent tibbiyot akademiyasi,

Temez filiali lotin tili o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7262818>

ARTICLE INFO

Received: 08th October 2022

Accepted: 18th October 2022

Online: 29th October 2022

KEY WORDS

Termin, atama, lingvistika, tarjima, xususiyat, mexanizm, abbreviatsiya.

ABSTRACT

Terminologiya barcha sohalarning miyasi desak mubolag'a bo'lmaydi. Ayniqsa tibbiyot sohasini terminlarsiz tasavvur qilishning iloji yo'q. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida qo'llaniladigan terminlarning lingvistik xususiyatlari, o'ziga xosligi, tarjima mexanizmi haqida so'z boradi.

Termin (shu jumladan ilmiy-texnik atamalar va tashkiliy-ma'muriy hujjatlarning atamaları) - bu har qanday o'ziga xos tabiiy yoki sun'iy til birligi (so'z, ibora, qisqartma, belgi, so'z va harflar birikmasi, so'z va raqamlar birikmasi), o'z-o'zidan shakllangan yoki maxsus ongli jamoa shartnomasi natijasida og'zaki shaklda yoki boshqa rasmiylashtirilgan shaklda ifodalanishi mumkin bo'lgan maxsus terminologik ma'noga ega bo'lib, tegishli shartnomaning asosiy xususiyatlarini juda aniq va to'liq aks ettiradi va u fan va texnika taraqqiyotining ma'lum darajasida muhim bo'lgan tushuncha hisoblanadi. Termin - mazmun jihatidan tegishli mantiqiy-kontseptual tizimning ma'lum bir birligi bilan majburiy ravishda bog'langan so'zdir. Terminning (lot. terminus - chegara) asosiy vazifasi ilmiy tushunchani faqat o'ziga xos ifodalashdan iborat. Termin sifatida alohida yakka so'z (*organizm, hujayra, organ, gen, kasallik, appenditsit,*

fluorografiya) bilan bir qatorda so'z birikmasi (*ko'krak qafasi, ensa suyagi, gipertonik kasallik, sanitar ishlov berish, radiatsion gigiyena*) ham bo'lishi mumkin. Kundalik hayotda ishlatiladigan adabiy tilning ommabop so'zlaridan farqli o'zlaroq terminlarda ilmiy va ilmiy-texnik tushunchalar ifodalanadi. Ilmiy tushuncha o'zining ilmiy nazariy xulosalar mahsuliligi, ma'lum bir ilmiy nazariya, bilimlar ilmiy tizimi fragmentini aks ettirishi bilan ajralib turadi.

Terminning lingvistik xususiyati nimadan iborat degan savol tug'iladi. Birinchidan, atama adabiy til leksik tizimining ajralmas organik qismidir. Ikkinchidan, atamalar boshqa so'z turkumlaridan o'zining ulkan axborot boyligi bilan ajralib turadi. Ilmiy-texnik atamada ilmiy yoki texnik tushunchaning eng aniq, konsentrlangan va iqtisodiy ta'rifi berilgan.

So'zlarning maxsus leksik kategoriyasi sifatida atamalarning o'ziga xosligi shundaki, ular ishlab chiqarish va ilmiy

faoliyat jarayonida yaratiladi va shuning uchun faqat tegishli ilmiy va ishlab chiqarish voqeligiga, ya'ni makro kontekstga ega bo'lgan odamlar orasida ishlaydi. Shuning uchun, nutq aloqasida bir ma'noliligi vaziyat yoki lingvistik kontekst bilan ta'minlangan oddiy so'zlardan farqli o'laroq, atamaning bir ma'noliligi ekstralingvistik makrokontekst yoki lingvistik mikrokontekst bilan tartibga solinadi. Ko'plab qadimgi yunon va lotin tillari morfemalari terminshunoslikda o'ziga xos ma'noga, ba'zan ilgari ma'noning ona tiliga xos bo'lmagan yangi ma'noga ega bo'lishadi. Bunday ma'nolarni *terminologik* deb atash mumkin. Misol tariqasida, yunon so'zi *kytos* - idish lotinlashgan holi *cytus* «hujayra» ma'nosida o'zak morfema sifatida o'nlab terminlar $\varnothing$ yasam so'zlar $\varnothing$ tuzilishida muntazam ravishda qo'llaniladi. Yunon sifatlari suffiksi *-itis* dastlab «tegishlilik» umumiy ma'nosini bergan bo'lsa, hozirda «yallig'lanish» ma'noli termin otlar qismiga aylandi. **Termin so'zlarning bo'linishi va yunon-lotin termin elementlari (TE)**

Bir qismi qandaydir boshqa so'zda qaytarilgan va ma'nolari jihatidan bo'lg'langan so'zlar *bo'linuvchi* so'zlar hisoblanadi. Bo'linish *to'liq* yoki *noto'liq* bo'lishi mumkin:

1) to'liq bo'linish $\varnothing$ pod-algia (*yun.* pus, podos + algos), pod-o-metria (*yun.* metreo) va neur-algia (*yun.* neuron), my-algia (*yun.* mys, myos) hamda kephal-o-metria (*yun.* kephalos), thorac-o-metria (*yun.* thorax, thorakos);

2) yarim bo'linish $\varnothing$ pod-agra (*yun.* podagra - oyoq uchun qopqon). So'zning birinchi qismi zamonaviy terminlar orasida uchragani uchun bo'linuvchi hisoblanadi,

ikkinchi qismi $\varnothing$ agra $\varnothing$ esa amaliy jihatdan yagona.

Ko'plab qadimgi yunon va lotin tillari morfemalari terminshunoslikda o'ziga xos ma'noga, ba'zan ilgari ma'noning ona tiliga xos bo'lmagan yangi ma'noga ega bo'lishadi. Bunday ma'nolarni *terminologik* deb atash mumkin. Misol tariqasida, yunon so'zi *kytos* - idish lotinlashgan holi *cytus* «hujayra» ma'nosida o'zak morfema sifatida o'nlab terminlar $\varnothing$ yasam so'zlar $\varnothing$ tuzilishida muntazam ravishda qo'llaniladi. Yunon sifatlari suffiksi *-itis* dastlab «tegishlilik» umumiy ma'nosini bergan bo'lsa, hozirda «yallig'lanish» ma'noli termin otlar qismiga aylandi.

Termin elementlar. (TE). Mavjud bo'lgan yoki yangi terminlar yaratishda tayyor holda muntazam foydalaniladigan va terminshunoslikda unga berilgan tushunchani saqlaydigan yasama so'z qismi (morfema, morfemalar bloki) *termin element* (TE) deyiladi. Bunda yunon-lotin kelib chiqishli xalqaro termin elementining qaysi transkripsiya, lotinchayoki o'zbekcha, shaklida namoyonligi muhim ahamiyat kasb etmaydi.

Termin so'zni TE ga bo'lish uni morfemalarga bo'lish bilan har doim ham mos kelavermaydi, chunki ba'zi TE o'zida *butun blok* $\varnothing$ ikki-uch morfemaning bir butun qo'shilishini mujassam etgan. Bunday rasmiy va sermazmun muttasilligida ushbu morfemalar bloki bir turda hosil qilingan yasama so'zlar qatoridan bo'lib olinadi, mas., *asthen-opia*, *asthen-o-spermia*, *asthen-o*.

Ingliz ilmiy-texnik terminologiyasida bir nechta tarkibiy qismlardan tashkil topgan juda ko'p atamalar mavjud.

Grammatik atama-iboralarda ifodalash mumkin:

- qo'shimchalar;

- predloglar;

Affikslarning ko'proq yoki kamroq aniq ixtisoslashuvi biologik va tibbiy terminologiyada amalga oshiriladi, ya'ni atamalar asosan lotin va yunon ildizlaridan qurilgan. Misol uchun,

- birlik otlar uchun *-us [s]* qo'shimchasi, ko'plik otlari uchun *-i [ai]* qo'shimchasi: *alveolus* - alveolalar;

- *-um [m]*, qo'shimchasi, birlik otlar uchun va ko'plik otlari uchun *-a* qo'shimchasi: *cranium* - *crania* (miya).

Ingliz tilidagi *dis-*, *en-* prefikslari biologik atamalarni yaratishda keng qo'llaniladi.

Zamonaviy tibbiyot fanida asosan lotincha atamalar yoki yunon tilining leksik elementlaridan foydalaniladi. Ba'zi tibbiy atamalar eskirgan va foydalanilmay qolmoqda, boshqalari o'z ma'nosini o'zgartirmoqda va yangi ilmiy tushunchalarni ifodalovchi yangi atamalar paydo bo'lmoqda.

Tibbiyot terminologiyasi - bu turli mutaxassisliklar shifokorlari tomonidan qo'llaniladigan til. O'quvchi va tinglovchiga tushunchalar bilan bog'liq holda tushunarli bo'lishi kerak

References:

1. Розенталь, Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов [Текст] / Д. Э. Розенталь - М.: Просвещение, 2017. - 543б.
2. Аксенова Г. Н., Кожухова Н. Е., Шарапа А. А. Особенности лингвистического и логико-понятийного аспектов изучения медицинских терминов // <http://www.bsmu.by/bmm/04.2004/42.html>.
3. Англо-русский медицинский энциклопедический словарь (под ред. акад. Чучалина А. Г.) - М., 2015.
4. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык: Учебник для ВУЗов 7-е изд. - М.: Флинта: Наука, 2005. - 384б.
5. Капанадзе Л. А. О понятиях «термин» и «терминология» // Развитие лексики. М., 2015. б. 75 - 86.
6. www.ziyounet.uz